

ERDÉSZETI LAPOK

AZ ORSZÁGOS ERDÉSZETI EGYESÜLET

K Ö Z L Ö N Y E.

Kiadó:
Az Országos Erdészeti Egyesület.

Szerkesztő:
Bedő Albert.

Megjelenik minden hónap 28-án.

Harminczharmadik évfolyam. VII. füzet. 1894. július hónap.

Előfizetési díj egy évre 8 frt. Az Országos Erdészeti Egyesület azon alapító tagjai, kik legalább 150 frt alapítványt tettek, valamint a rendes tagok is a 8 frt évi tagsági díj fejében, ingyen kapják. Oly alapító tagok, kik 150 frtnál kevesebbet alapítottak, 3 frt kedvezményi árért járathatják.

—☉— Szerkesztőség és kiadóhivatal Budapestben, Lipótváros, Alkotmány-utca, 10. szám. II. emelet. —☉—

A lap irányával nem ellenkező hirdetések mérsékelt díjért közöltetnek.

Az osztrák tartományok házi faipara.

(Utinapló-töredék a 80-as évekből.)

Közlő: G a u l K á r o l y, ipariskolai tanár.

Az osztrák tartományok azon házi ipara, melynek nyers anyaga a fa, igen sokféle. Így van a nagy változatosságot mutató gyermek-játékipar az ország több erdődus vidékén meghonosítva; aztán készül, különösen a cseherdőben, mely a házi faiparnak egyik fő székhelye, gyufapálczika, számos czélra szolgáló lucz fenyő és bükkfa forgács, szitarámalemez, zsendely, faczipő, katulya hasított forgácsból és vékony fűrészelt lemezekből stb. stb. Az esztergályos ipar körébe tartozik azon számos, különböző alaku tárgy, melyekre a paszományosoknak van szüksége, a párolt és poli-rozott gomb fából, katulyák gyógyszerészeknek, hordó-dugaszok stb. Nemkülönben készítenek itt-ott házi iparilag

gazdasági és konyhai szereket, egyszerűbb székeket, sőt még teljes butorzati berendezéseket is stb.

Lássuk először a házi játékszer ipar elterjedését és az ennél előjövő munka- és árviszonyokat. A csekély és kevésbé érdekes nagyvárosi játékszer ipartól eltekintve, Ausztriában különösen öt nagyobb terület van, hol a lakosság fő foglalkozása a játékszerkészítés.

Ezek: az Érczhegység, Oberleutensdorf és Katharinenberg környékén; az Erlitzhegység, azon részében, mely Cseh-, Morva- és Poroszország határát képezi és melynek főszékhelye Grulich; a Beszkidák, Morvaország északkeleti részében Wall.-Messersitsch-csel, mint központtal; végre az Alpesek egy része és pedig a Fichtau, Felső-Ausztriában Gmundennél és végre a grödeni völgy Tirolban Szt.-Ulrich körül. Ezeken kívül vannak még egyes elszigetelt helységek is Ausztriában, hol játékszerek készülnek; pl. Jaworow, Kolbuszow Galicziában stb.

Mindezen termelési helyeken a játékszer ipar nincsen talán egyes helységekhez kötve vagy azokban központosítva, hanem minden kunyhóban üzetik, annak minden lakójától és így magán viseli a házi ipar jellegét a szó szoros értelmében.

Egyeseknél kiegészítő foglalkozást képez a gazdasági munkák mellett és ezek leginkább csak a téli idényben működnek otthon, mint esztergályosok vagy faragók. Ilyen kettős foglalkozása van rendszeren a családapának és a már felnőtt fiúnak; az asszonyok, leányok és a kisebb gyermekek azonban egész éven át otthon foglalkoznak katonák, lovak stb. számtalan tárgyak készítésével.

A munkamegosztást itt több értelemben valósítják meg. Egyrészt a család csak bizonyos tárgyat készít, másrészt annak minden egyes tagja külön munkával, azaz az

illető tárgy bizonyos részének készítésével foglalkozik, pl. az apa vagy a felnőtt fiu mindig az esztergályozást végzi, egy másik családtag hasítja a gyűrűket vagy a katonákat; a harmadik faragja, a negyedik felragasztja a katonák kardjait, tehenek, szarvasok stb. állatok szarvait stb.; a gyermekek pedig rendszeren a játékszerek befestésével foglalkoznak, mely munkában már 5-éves gyermekek is bámulatos ügyességet fejtenek ki és mely foglalkozás jelenleg már nem oly veszélyes egészségükre nézve, miután szigoruan meg van tiltva a mérges festékek használata.

Ez uton kiképződnek a házi ipari műhelyekben a munkamegosztás jó és rossz következményei is. A munkások rendszeren bámulatos ügyességet, s a munkafolyamnak sokszor éles elméjü és szellemdus egyszerűsítésével rendkívüli gyorsaságot fejtenek ki és értékesebb munkáknál nagy pontosságot érnek el. Csak ily körülményekből magyarázhatni ki a termelt mennyiség nagyságát és az alacsony előállítási költségét némely tárgynál.

Másrészt azonban ez a munkamegosztás az oka a munkásnál sokszor észrevehető egyoldaluságnak és bizonyos közönyösségnek, mely utóbbi sajátság az általánosan tapasztalható, nembánomszerű megelégedésből és lemondásból tűnik ki.

A házi ipar segédeszközei, a szerszámok, a legegyszerűbbek, sokszor a legkezdetlegesebbek. Ujdonabb faragóeszközről szó sincs ezeknél és némelyiknél a faragó 60—80-féle szerszámát egyetlenegy, falusi kovácsnál készült „faricskó“ helyettesíti.

Tekintsünk most már néhány házi ipari terményt és lássuk azok készítési módját, árviszonyait stb.

Az Érczhegység házi iparának jellemző tárgyai a következők. Játékszerű nagy mennyiségben szolgálnak a ter-

mészetben előforduló tárgyak kisebbitett mértékű utánzatai. A növényvilágból a fát veszik mintául és pedig ennek különböző neveit. Nevezetesen készítenek lombfákat több alfajjal és tülevelű fákat.

A lombfákat 3 részből állítják össze; az alsó részt, mely állványul szolgál, képezi egy 20—40 mm átmérőjű lucz fenyő tárcsa; a fa törzse egy ugyanilyen fából készült 100—160 mm hosszú kupos orsóból áll és mindig fekete-barnára festetik be; a lombfák levelei egy kétszög, illetve lencsemetszetű, igen hajlékony fenyőfapálczáról metszetnek le, meghajlítottak, riktó világos-zöldre festetnek és felragasztatnak a törzsre. A fa nemét annak lombzata által törekszenek jellemezni. A tülevelű fákat, de gyakran a lombosakat is, világos-zöldre festett, hosszabb és szélesebb levelű moszatokkal készítik.

Festetlen állapotban egy hatvanad (Schok = 60 drb) középnagyságu (130 mm h.) fenyőfa 20 krba kerül, vagyis egy fa $\frac{1}{3}$ krba. Hogy mit fizetünk meg ezzel, a fát-e vagy a munka egy részét, azt nem tudom. Az árak a fák nagyságai szerint általában 18—2 frt 60 kr között változnak.

Festett fák valamivel többbe kerülnek, pl. azokért, melyek festetlenül 18 krba kerülnek, a vevő festetten 25 krt fizet és eladja 75 krért.

Legérdekesebb műfogása a játékiparnak az, melyet „állatok“ és „emberek“ készítésénél alkalmaznak.

Igy pl. ha lovat, tehenet, kecskét vagy bármely más állatot akarnak készíteni, akkor ezeket az állatalakokat nem faragják ki egyenkint külön-külön falemezekből, hanem készítenek könnyen hasítható fából — tehát fenyőfából — egy gyűrűt, melynek keresztmetszeti körvonalai azonosak az illető állatéival és ebből a gyűrűből aztán sugárirányosan kihasítják az egyes darabokat.

A gyűrű készítésével a családapa foglalkozik, ki — legalább az előrehaladottabb érczhegységi játékszer iparnál — esztergapadját a minden faluban levő, ugynevezett „Mieth-Dreherei“-ben állítja fel, hol a helyért és a szükséges vízi erőért 60—80 krt, 1 frtot fizet padonkint és hetenkint. Ilyen esztergatelepeket az Érczhegységben lépten-nyomon láthatni és nagyobb falvakban, mint pl. Katharinenbergben, Seifenben, O.-Seifembachban, több is van egynél és ezek gyakran még egy-kétemeletesek is. Sőt Seifenben van egy, melyet nem víz-, hanem gőzerő hajt. Rendesen azonban vízerővel mozgatott hajtógépet használnak az esztergák megindítására és pedig — minthogy az esés mindig nagyobb — kivétel nélkül felül csapó vízi kereket. Az erő fa-fogaskerekekkel és szijdobokkal átvitetik a földénzeti főtengelyre és erről bevágott fadókok és erősebb pamutkötelekkel az egyes esztergákra. Az esztergák mindig 2 vagy 3 sorban állítatnak fel a terem hosszában és minden egyes ilyen sor egy-egy közös fadobról veszi mozgását. Az említett pamutkötelek a padok sorrendje szerint a fő erőátvivő tengely dobján levő csatornában fekszenek.

Ezen esztergatelepekkel kapcsolatban áll mindig egy külön műhely, hol 3—4 körfűrész — esetleg egy erdei rácsfűrész is — szétdarabolják a gyűrűkhöz és egyéb tárgyakhoz szükséges fát. Nevezetes körülmény, hogy a játékiparban használt fa mindig nyersen dolgoztatik fel, azaz lehetőleg mindjárt vágás után. Ennek okát a könnyebb megmunkálhatóságban találjuk.

Az említett gyűrűkhöz legjobban szeretik a 400—700 mm átmérős puha lucz fenyő fát, melyet héjazatlanul 200—300 mm széles tárcsákra vágnak. Egý ilyen tárcsából aztán két sor gyűrűt készítenek. A külső nagyobb gyűrűkből rendesen 60 lovat vagy 100—120 tehenet, kecskét,

kutyát stb. lehet hasítani. Hasítás után a darabokat a faragó veszi át, ki az éles körvonalakat az állat hátán, fején és lábain levágja, tompítja és a lábak és fülek között levő felesleges anyagot 2—3 vágással eltávolítja. Egy harmadik munkás e közben már előkészíti a szintén hasított farkat vagy a tehénél a szarvakat és felenyvezi. Végre a faragványokat még páczolják és festik. Ilyen állatok ára „hatvanszám“-ban nagyság szerint változik, de pl. a kisebbekből 60 drb 5—10 krba kerül festett állapotban. Ujabban, miután a vastagabb lucz fenyő választékok drágábbak lettek, a gyűrű- vagy karikaesztergályozással fölhogynak. Ennek helyébe földarabolják a fát a belőle készítendő tárgy méreteinek megfelelő keresztmetszetű bütüfás gerendákra és azt az illető alak körvonalához képest különböző vésőkkel alakítván, fölhasogatják.

A katonák, melyek itt különböző nagyságban és alakban (osztrák, magyar, porosz, francia, angol és orosz) készülnek, egyenkint — ritkán gyűrűben — esztergályoztatnak. A hát és a csákó a felesleges rész lehasítása, a lábak faragás által nyeretnek. Ilyenekből festve 60 drb a kisebbekből 5 krba és a legnagyobbakból 80—120 krba kerül.

Számos házban, különösen a hegyi patakok mellett fekvőkben, hol elég vizerő áll rendelkezésre 2—3 kisebb körfűrész és egy kis léczgyalugép hajtására, kizárólagosan tolltartó- és írónszekrénykéket (Schulkästchen) készítenek: ezeket, ha puhafából valók, vörös anilinnal festik, ha pedig bükk vagy jávor fából készültek, polirozzák. Az elsőkből egy drb $1\frac{1}{2}$ krba, a legfinomabbakból pedig darabja 10—18 krba kerül.

A kisebb, hasított fából készült puskáknak darabja pléhvel montirozva, 2— $2\frac{1}{2}$ krba kerül.

Nagy elterjedésű a hengeralaku tolltartó-szelenczék

készítése, melyből 60 drb 15—25 krral fizettetik. Ezek rendszeren szintén oly módon készülnek, mint az előbb említett gyűrük. A munkás t. i. kibérel magának valahol — hol vízi erő van — helyet egy esztergapad számára és ott „gyártja“ aztán — a szó szoros értelmében — a szelenczeit. A fát előbb körfűrészzen feldarabolja a kellő méretekre, aztán befogja, egyszer átfut rajta a csöves vésővel, ugyszintén a simitó vésővel és az már is, minden méregetés nélkül, eléggé vékony. Ez meglévén, belenyul egy kanálfuróval és kifurja; ráesztergályozza azután a nyakat, vékony tölgyfadarabbal feketére égeti, mely alkalommal a fa olyan fényt kap, mintha polirozva volna; ráesztergályoz diszítésül néhány fehérnek kitetsző gyűrűcsoportot, esetleg még meg is „ezüstöli“ egy ólom-ón öntvényű 1 mm vastag lemezzel és a szelencze alsó része teljesen kész. A felső rész ép így készül. Némely helyen a fekete szinezésen kívül még sárga vagy barna gyűrűkkel is ellátják, mi ugy történik, hogy az illető helyen a fát bekenik salétromsavval és aztán tölgyfával dörzsölve kissé megégetik. Oberleutensdorf környékén készülnek bizonyos alaku esztergályozott játék-tárgyak jávorfából, melyek arra valók, hogy a homokban játszó gyermekek velük abban különféle alakokat készíthessenek.

Egy ilyen homok-játékszert „törzsenkint“ (á 12 drb és egy kanál) eladatnak 70 krért, melyből 30 kr. a fára számítandó.

Nagyban készülnek az Érczhegységben a mozgó játékszerek, pl. a lóvasut mozgó lábu és fejü lóval; ugyanilyen kecskék, kutyák, veszekedő kakasok, a két tornász, a bukfenczező majom stb. Legérdekesebb ezek közül azonban egy alak, „a bukfenczező bosnyák“, a mint e vidéken nevezik (vagy máskép „Treppenläufer“), mely egy mozgó fatagokból összeállított és keletiesen felöltözött

emberi alak, melynek hasában higany van. A higany rendkívüli mozgékonyágánál fogva, ezen alak súlypontját — ha t. i. egy lépcsőzet felső részén felállítjuk, — úgy változtatja, hogy az majd lábai, majd kezei körül forogva, azaz bukfenczet vetve, a lépcső egyik tagozatáról a másikra lefelé halad. Ennek készítésével csak egyetlenegy család foglalkozik, de ez is csak egy nagyságban tudja az alakot készíteni. Különben e család kizárólagos jogot bír ennek előállítására, miből folyólag darabjáért 1 frt 50 krt kap.

A játékszereknek más csoportját képezik az ugynevezett „Vexir játékok“ ; pl. egy 6 lemezből álló szekrényke, melynek oldalfalai „Feder“-rel és „Nuth“-tal összekapcsoltattak és ez szétveendő ; vagy a jávorfából álló polirozott kis serleg, melyben egy előmutatott piros golyót lehet eltüntetni stb. Utóbbi darab 20 krba kerül a munkásnál (6 kr. esik a fára) és a kereskedő eladja 35 krért.

Igen kedvesek a jávorfából készült konyhai berendezések, melyek esztergán úgy készülnek, hogy egy darab fából a különböző nagyságu dézsáknak mindjárt egész sorozatát esztergályozzák ki, egyiket a másikból. Diszítésül fém-abrincscsal láttatnak el, illetve esztergályozás közben az edényeket a már említett ón-ólom ötvényü lemezzel dörzsölve fémes kinézésű karikával látják el.

A kerülék alaku edények hajlítás és megfelelő alaku fenék beillesztése útján készülnek.

Az Érczhegység játékszerei közül legjobbak a szobai berendezések. Vannak nevezetesen éttermi, vendéglátó és háló szobai berendezések, melyek a legkülönbözőbb minőségekben készülnek ; így vannak puhafából minden disz nélkül, vannak aztán festettek, lakkozottak, virágokkal befestettek, fényezetttek, puha-, cseresznye-, szilva- és diófából, végre

még bársonnyal kárpitozottakat is találni. Ujabban, miután a széknád belső része az oberleutensdorfi hajlitott butorgyárból mint hulladék kerül ki, ezt is felhasználják hajtott játékszer-butorok készítésére; ezeket feketére lakkozzák.

Az azelőtt Katharinenbergben volt, most pedig Oberleutensdorfban levő szakiskola a játékszeripar egy új nemét honosította meg az Érczhegységben, t. i. a papírpépből készített játékszereket. Ezeket Rohrdorf igazgató tanítványai oly tökéletességben készítik, hogy a szakértő, s különösen a szobrász bámulatát kihívják. Az intézetben készülnek a szemléleti oktatáshoz különösen az elemi népiskolákban szükséges állatalakok és pedig főleg csak két csoportban. Az egyik csoportban van 10 háziállat nagyobb mértékben készítve és ezek 12 frtba kerülnek, mely ár — tekintve, hogy minta után való sokszorosítással nyeretnek — már maga is azok műbecsére mutat. A másik csoport 60, kisebb méretű — emlősöket ábrázoló — állatból áll és kerül 32 frtba.

Csehországban még egy más terület is van, hol a játékszer ipart bizonyos mérvben üzik és ez az Erlitzhegység Grulich környékén.

Az itt készülő játékszerek nagyrészt már a műipari terményekhez sorolhatók, a mennyiben a faragott szarvas- és őzfejek, de különösen a szemléleti oktatáshoz iskolákban is használt „madárcsaládok“ (fürj, pinty stb.) nagy természetűséget és művésziességet mutatnak. Hiresek az ott faragott pipák is. A közönséges játékszerek is — puha fából és rikitóan befestve — készülnek itt különböző áron. Ezeket azonban ritkán állítják elő hasított gyűrűkből, hanem külön külön fadarabokból faragják. Értékük, a nagyobb fáradságnak némileg megfelelően, valamivel nagyobb ama-

zokénál és egy alak legalacsonyabb ára 4 kr., mely összegért az Érczhegységben 60 drb katonát is kapni.

A játékszer-kereskedő ezen terményeket összevásárolja és csoportosítja, azaz összeállít „gazdaságokat“, „vadászkat“, „gulyákat“, „lakodalmakat“, „ezredeket“ stb., stb. Nagy elterjedésnek és keresetnek örvendenek a Grulichban készülő „szent-családi“ csoportok. Némely faragók — a tiroliakhoz hasonlóan — Krisztusokat készítenek (Herrgottschnitzer), melyek azonban tökéletességben messze amazok mögött állanak.

Míg az Érczhegység és az Erlitzhegység játékszerei főképen kivitelre készíttetnek, addig van Ausztriában oly vidék is, mely csak a néhány mérföldnyi távolságu környéket látja el játékszerekkel. Ezen rendeltetés már a játékszerek külsejében, azok „stílusában“ is nyilvánul, mert míg az előbb említettek — ha úgy lehet mondani — „kozropolitikus“ izlésűek, addig pl. a Beskidák terményei kiállításukban csak a szláv népfaj izlésének hódolnak. Ugyanezt látjuk a galicziai házi ipar terményeinél is. A Beskidák házi ipara az ugynevezett „mähr. Walachei“ wall.-messeritschi, wsetini és rosnaui kerületében van, mely kerületekben — iparkamarai jelentés szerint — 1150, 4377, illetve 1800 egyén foglalkozik házi iparral.

A tárgyak, melyek itt készülnek: dohányzó-szerek, (pipaszárak és szípkák), késnyelek, bognármunkák, targonczák, gereblyék, szalma-, széna-, szemétvillák, lapátok, zszindelyek, bodnár- és esztergályos-munkák, kosarak, söprök, rokkák és sziták. Legnagyobb szerepet játszik a késnyelek és az ugynevezett tótbicskák készítése. Általános jellege az itt készülő házi ipar terményeknek a kezdetlegesség és az esetleg diszítettnek eredetisége, azaz szláv izlése. A játékszerek közül leginkább készítik a fél méter

hosszu talpigát bükkfából, mely meglehetősen sikerült utánzata a megfelelő házi szerszámnak. Kerül darabja 30 krba és készít egy gyakorlott munkás naponta 3—4-et. Ennek diszitése igen tetszetős és úgy készül, hogy a bükkfát tűz felett barnítják és aztán „kecskelákkal“ a szláv jellegű motívumokat belevágják, melyek a barnás felületről fehéren előtűnnek.

Egy más játékszertárgy a hársfából való kereplye, melyből egy-egy munkás naponta 30 dbot is készít. Eladják darabonként 3 krjával.

A fentemlített villák, lapátok, kádármunkák (ürmértékek és edények 10—12 mm vastag, tűz felett hajlitott bükkfalemezekből és külön betett fenékből) stb. rendkívül kezdetlegesek és finomítás végett Neutitscheinbe szállítatnak, hol a kereskedő által kikészíttetnek. Ugyanilyen rendkívül kezdetlegesek a pipák, szipkák és pipaszárak, melyeket itt árulgatnak. Alakra nézve megfelelnek ugyan a jó izlésnek, de technikailag véve még a finomítóra várnak.

Még a morva játékszereknél is sokkal alacsonyabb fokon állanak a galicziaiak. Összes szerszámuk a faragókés; esztergáról szó sincs. Nyers anyaguk a topolya-, boróka- és bükkfa. A házi ipar terményei itt: hegedük, kocsik lovakkal együtt, kereplők (klapper), bölcsők; ezeknél sokkal tökéletesebbek a konyhai szerek (sótartók, tojás-serleg stb.)

Ezen tárgyak diszitései keveréke az anilinnal (vörös) festett, szláv elemű diszitményeknek és állati alakoknak. Némelykor az egész felületet is beáztatják festékkel és a diszitményeket aztán belemélyítik a kecskelákkal.

Árai ezen játékszereknek — különösen, ha vesszük, hogy szabadkézből készültek, — rendkívüli alacsonyak; így pl. a Jaworowban készülő koci lovastul együtt 10 krba,

a Kolbuszowból származó hegedű vonóval és szépen festett diszitményekkel ellátva csak 20 krba; vagy egy Myslewitzből való kocsi lovakkal 6 krba, egy bölcső 2 krba kerül, de megjegyzendő, hogy ezek már a kereskedő árai.

Máskép tűnik fel előttünk a „Viechtau“ házi játékszer ipara. Ha Pesendorfer bécsi raktárát vagy a technológiai muzeum gyűjteményét nézzük, látjuk, hogy azok alakilag és rendeltetés szerint is rendkívül változók; külső kikészítésük pedig határozottan kifejezett jellegű. Okait ezen tüneményeknek abban találjuk, hogy ezek mind kivitelre vannak szánva és pedig főleg az Al-Duna tartományaiába, tehát kiállításukban leginkább szláv izlésűek. A házi ipar virágzásának oka itt különösen a kivivő, vagyis a közvetítő kereskedőnek realitása, mit a házi ipar egyéb telepeinél nem találunk.

Lássuk már most az egyes jellemző játékszer csoportokat.

Mindenekelőtt megemlítem a játék hangszereket. A kis piros hegedű Magyarországon és Szerbiában talál vevőkre. A munkás kap tuczatjáért 2 frt 45 krt, a kereskedő eladja 2 frt 80 krért. (Már ezen szerény nyereség is mutatja Pesendorfer nagykereskedőnek jólbánását és méltányosságát a munkással szemben; megelégszik 10—15% nyereséggel, míg az Érczhegységben székelő kereskedők ugyanezen eladási árak mellett 50—100%-ot nyernek.) A fából készült kis trombiták, melyeket a házi iparos 6¹/₂ kr.-ért állít elő (tuczatonkint), Magyar-, Oroszországban és Kis-Ázsiában adatnak el. Furulyák nagy mennyiségben Szerbiába, Boszniába és Bulgáriába vitetnek ki. A munkás 12 krt, a nagykereskedő 15 krt kap tuczatjáért. Kettős kereplők egész Keleten adatnak el. A munkabér 16 kr. tuczatonkint, az eladási ár 20 kr.

Számosak azok a játékszerek is, melyeknél valamely állat vagy gyümölcs láttatik el hangszerrel. Ilyen pl. a fűtyülő madár (10 kr. tuczatonkint), a trombitás madár (tuczatja 16 kr.), a körte trombita stb. stb. Nagy mennyiségben és változatosságban készülnek a „Viechtau“-ban a tarka babák is, melyeken az ottani vidék lakosságának vasárnapi ruhája van utánozva. Van pl. ugynevezett gmundeni, linzi (gyermekkel és angyallal), továbbá az ugynevezett „tollas baba“ (Federdocke), tollal a kalapján; az ugynevezett „Scheppendocke“, mely minden mozgásánál hangot hallat. Ugyanitt készül a „Quitsch-Mandel“ is, mely nyomásnál hangot ad. Legdrágább ezek között a gmundeni baba (56 kr. tuczatja). A „Viechtau“-ban „szent családi“ csoportok (betlehemek) is készülnek, melyek azonban a grulichiak mögött állanak. Különösen jellemző a „viechtaui“ játékszer iparra a nagy mennyiségben készülő bölcső gyermekkel, mely vörösre befestetik és fehér vagy kék virágokkal diszittetik. Ezek tuczatja 11 krba kerül a munkásnál, a kereskedőnél 15 krba.

Ezek előállításánál nevezetes fogásokat alkalmaznak azon csekély számú és kezdetleges szerszámok mellett, melyek rendelkezésükre állanak. A satu, a vonókés, a faricskó és egynehány ürvéső teszik ki a szerszámukat. A bölcső készítésénél befognak 12—15 gyalult lemezt a satuba és a vonókéssel a kívánt körvonalakat kivágják.

A butorok messze állanak az oberleutensdorfiak mögött. Utánzatát képezik a német parasztház butorzatának keleti vagy délszláv izlésű, tarka festményű diszítésekkel.

Katulyák, tarkán befestve, törzsenkint készülnek (6 egymásban levő darab képez egy törzset) és exportálatnak az aldunai fejedelemségekbe, törzsenkint 45 krral. Számosak továbbá az összetett, gépezetekkel ellátott játé-

szerek, melyek valamely mesterséget ábrázolnak, pl. a kalapáló kovács stb. stb.

Fapuskák pléhvel és sodronnyal felszerelve és a lövéshez rugósszerkezettel berendezve, 1 frt 50 krral, fakardok 5 krral adatnak el drbonkint.

Más értékesebb tárgyak a nyerges lovak, gyakran bőrrel bevonva, továbbá a teljesen felszerelt sörös kocsi, mely különösen Németországban örvend nagy keletnek. Ugyanezen tárgyak az Érczhegységben is készülnek, de sokkal finomabb kiállításban, mint a „Viechtau“-ban. A sörös kocsi hordókkal együtt 66 krba kerül.

A tökéletesség meglehetősen magas fokán áll — úgy művészetileg, mint technikailag is — a grödeni völgy (Tyrol) házi ipara. A házi ipar terményei itt kétfélék, ugyanis szentképek és játékszerek faragása. A faragás kiművelésére nagy befolyással van a Danz-féle műterem Szt. Ulrichben, melynek tulajdonosa állami támogatásban részesül csak azon célból, hogy a nála jelentkező tanítványokat kiképezhesse. Ezen műteremnek köszönhető valószínűleg azon körülmény is, hogy a grödeni völgy faragói jelenleg már az ujdobb faragó szerszámokat is ismerik és használják.

A faragáshoz szükséges nyers anyag a legkitünőbb, t. i. a havasi fenyőfa; kevésbé értékes tárgyakhoz a lucz fenyőt használják.

A játékszer ipar terén a grödeni völgyben már igen régóta alkalmazzák a faragást is és pedig csak bizonyos alakok előállításánál, melyeket mindig egy ugyanazon család készít. — Ezeknek természetűségük és művésziességük kivitelük feltűnő. — Ilyen tárgyaknál az ottani környékből rendszeren a nép egyes tipikus alakjait veszik mintául, pl. a falusi órakereskedőt, a madár kereskedőt, a pásztornőt, a zergevadászt stb.

Páratlanok a mozgó faragott alakok és csoportok is, mint pl. a kapuczinus, ki kunyhójából kilép és az esti harangozást végzi, vagy az eröművész csoport, stb.

Mindezen tárgyak vagy festetlenül vagy színesre festve jönnek a kereskedésbe.

A játékszerekhez tartoznak a kocsik is, melyek itt kisebb mértékben bámulatos pontossággal és kitűnő technikai kivitellel nagy kocsik mintájára készülnek. Így van pl. fenyőfából létrás kocsi, minden részletében a nagy kocsi mása, mely 13 krba kerül. Finomabb kocsik az omnibusok, lóvasúti kocsik, nagy teherkocsik ládákkal megterhelve stb. stb.

Nagy mennyiségben készülnek a grödeni völgyben a babák és pedig a $\frac{1}{2}$ kros legkisebb gyermekbabától kezdve egészen a művész dolgozó termében használt mintababáig (Gliederpuppe).

Mindezekből kitűnik, hogy a grödeni völgy házi ipara a legelőrehaladottabb és a legjobban kiművelt valamennyi ausztriai között.

Egészen eredeti jellegű a cseherdő házi ipara. A zord éghajlat miatt a gabonaneműek a cseherdőben nem igen teremnek. A legkitűnőbb lucz fenyő, más tülevelű fák és a bükkfa az ottani őserdőkben pedig nagy mennyiségben és rendkívüli olcsó áron áll a lakosság rendelkezésére; és így ez már a természetes körülményeknél fogva is a faiparra, mint ugyszólván egyedüli keresetforrásra, van utalva.

A cseherdő házi iparának igen számos ága van és ezek közül egyike a legfontosabbaknak és a legnagyobb mértékben üzötteknek, a „fapálczika“ (Holzdraht) készítés gyufapálczikáknak és faredőnyöknek. Ezen fapálczika a Romer-féle gyaluval készül, mely nem más, mint közönséges

nagyobb méretű gyalu, melynek élét 2—5 vastölcser képezi. Van egyszerű hengeres, van négyzetes és van bordás tölcserű gyalu, és e szerint a gyalult sodrony kör-, négyzet vagy úgynevezett „ripsz“ keresztmetszetű. A fapálczikákat $\frac{1}{2} m$ — $3\frac{1}{2} m$ hosszúságban állítják elő. A hozzá használt fa rendszeren a közönséges hasábos tűzifa, de mely lehető egyenes szálu, likacsos, könnyű és ágnélküli legyen. A fa nemét tekintve, használják a lucz fenyőt, a hársfát és északi vidékeken a nyárfát is. Munkánál az illető egyén a gyalut a szorosán befogott fahasábon végig taszítja. Legjobban sikerül a pálczika-készítés, ha a munkás a gyalut egy taszítással végig bírja lökni, mely okból tanácsos csak rövidebb hasábokat használni. Minden taszítás után kénytelen a munkás a nyert pálczikák számának megfelelőleg bizonyos szélességgel jobbra menni. A sodrony alakjánál fogva és az egyes tölcserék közti hézagok miatt egyenetlen felület marad vissza, mely a munka folytatása előtt még legyalulandó.

Egy munkás készíthet naponta 200,000 drb, 50 cm hosszú gyufapálczát.

Egy m^3 fából pedig lesz a 60—70%-nyi hulladéktól eltekekintve 2 millió 50—52 mm hosszú gyufaszál 3.5 vámmázsa súlyjal.

A pálczikák csomagolása 100—500 vagy 1000 drbos kötegekbe történik, melyek a vékony göndör hulladék-forgácsokból készült zsinegekkel összekötöttek.

A cseherdő némely kisebb helyiségében 15—20 család is foglalkozik a fapálczikák készítésével. Napi keresete egy embernek 40—50 kr. Hogy oly keveset keresnek a cseherdő házi iparosai, ennek okát abban találjuk, hogy a termelő nem áll közvetlenül érintkezésben a fogyasztóval, hanem a fapálczikák eladása közvetítők útján tör-

ténik, kik természetesen a haszon legnagyobb részét megtartják.

A házi iparnak egy más tárgyát képezik a lucz fenyő és a bükkfa forgácsok, melyek az anyag minősége és méreteik szerint közönségesebb könyvkötői munkákhoz, a czipész által középtalpnak, kardhüvelynek, dobozfalaknak, kisebb tükrök hátfalainak stb. használtatnak.

Készítésükhöz a házi iparos az eresztő gyaluhoz hasonló nagyságu és nagy, széles forgácsnyílással ellátott gyalut használ. Előállításuk a gyalu nagy munkaszükségleténél fogva igen fáradságos és mint tisztán mechanikai munkafolyam, épügy, mint az előbbi iparág is, a gépi előállításra utal.

A cseherdőben a zszindelyeknek géppel való előállítását a legnagyobb mértékben üzik. E mellett azonban tekintélyes mennyiségű hasított zszindely kézzel is készül és bámulatos azon ügyesség, melylyel a munkások a hasítást, az árkolást, az élkészítést (Kanten) stb. miveletet végzik. Van eset, hogy két egymással dolgozó munkás 2500 drb. zszindelyt készít egy hét alatt. Heti keresete a munkásnak 3—5 frtra megy.

A cseherdő déli részében kitünő lucz fenyő áll rendelkezésre a szitaráma készítéshez, mely művelet egyszerű gyalulásból áll. A gyalu, melyet ehez használnak, hasonlít a már előbb említett forgácsgyaluhoz. Leginkább azonban ezek a forgácsok hasíttatnak is és pedig egyenletes évgyűrűs és egyenes szálu, görcsnélküli lucz fenyő hasábokból széles *vonó*-késsel a faragó széken.

Osztályoztatnak méreteik szerint. Van 2—3—4...12 arasznyi hosszal biró szitaráma. (1 arasz = 20 cm.)

Magasságuk 7—12 cm között változik.

Ügy a hasítás, valamint a hajlítás is a fa nyers

állapotában történik. Szárítás után az anyagot csomagba kötik. Egy csomag tartalmaz 10 vagy 15 rámafát.

A hasított áruk közé tartoznak azok a katulyák is, melyek a cseherdőben lucz vagy jegenye fenyőből szintén a házi ipar terményeiként készülnek. A hasítás itt ugy történik, hogy egy darab tiszta, egyenes szálu fát addig addig hasítanak, míg az egyes lemezek a kellő vékonyságot nyerték. Ezek aztán a faragószéken vonókéssel kidolgoztatnak, kisimíttatnak, meleg vízben áztattatnak és formákra szoríttatnak. Szárítás után kecskefűz-, köris- vagy berkenyefa forgácsal összevarratnak, a szintén hasítás útján nyert fenék pedig beleenyveztetik és szegeztesik.

A házi ipar körébe tartozónak vehetni a hangszerfa készítését is, mely szintén hasítási műveletből áll és a cseherdőben, Bubenbach kerületében és Schwarzenberg herczeg birtokában levő Tusset, Neuthal, Mader és Schattawa helységekben nagy virágzásnak örvend.

A hangszerfa igen ritkán található kitünő minőségben. Homokos, nem tulságos zsiros talaj, napoldal, 2000—4000 lábnyi magasság a tenger felett, egyenes és egyenletes növés azon feltétek, melyek a lucz fenyőnek azon tulajdonságot kölcsönzik, hogy a belőle készült lemezek a hangot felvegyék és erősbitéssel hangoztassák.

Feltétel a fa használhatóságára annak nagy hasíthatósági foka, tisztasága minden tekintetben, egyenletes és finom évgyűrűs szerkezete (1—2 mm). Minél magasabb az illető hangszer középhangja, annál finomabbnak kell lennie a fa évgyűrűjének, így pl. hegedünél 1—2 mm., csellónál és Violonnál 2—4 mm. legyen.

A hegedük fedelei és fenekei lucz, némelykor jegenye-fenyőből, oldalfalai pedig jávorfából készülnek. A zongorához „resonansfának“ szintén a lucz fenyőt használ-

juk, annak többi részeihez pedig a kereskedésben előforduló bármely másféle fát.

Az ehez kellő lucz fenyő lemezeket következőleg nyerjük: felvágjuk a törzsöt kellő hosszúságu tuskókra, ezeket megint két egymásra \perp irányban 4 quadransra osztjuk fűrészszel, Az így nyert negyedtuskókat pedig sugárirányosan 2 cm erős (közép) táblákra hasítjuk, s aztán megszáritjuk, legyaluljuk és minthogy a hang tisztasága kedvéért a zongora fenekét ugyanazon törzsbeli fából kell készíteni, az egyes hasított deszkákat számozzuk és csomagoljuk. A csomagok a hangmagasság szerint megint külön osztályoztatnak. A „resonansfa“ a cseherdőben 6' hosszú 24" széles és 21" mély ládában jut kereskedésbe és egy ilyen láda kerül Bécsben 80—100 frtba, Londonban 140—150 frtba.

Meglehetős terjedelmű a cseherdő faczipő és kaptafa ipara is. A faczipőkhez tulsúlyban a hasított bükkfát használják; ezenkívül még nyír, topolya, éger stb. fát.

Az eszközök, melyekkel a czipőt készítik: a faragószék, melybe a fát külső megmunkálásakor befogják; előrehaladottabb házi iparos satut is használ; — nagyolásra szolgál a balta (kézibalta), további megdolgozáshoz való az ürvéső, mely e célra meglehetősen nagy; a belső részek kidolgozására nagyobb és kisebb kanálfurókat is használnak; végre vannak könyökalka vésőik, melyeket a belső kifurt részek egyengetésére, simítására használnak.

Ezen iparág a cseherdőben különösen csak télen üze-tik. A munkások e téren rendkívül ügyesek és szorgalmasak, mert míg pl. a berchtesgadeni faczipő faragó naponta csak 3—6 párt készít, addig amazok 10—11 párt készítenek. De daczára ezen nagy termelésnek, az árkülönbségek olyanok, hogy a cseherdő lakosa nem keres annyit, mint a berchtesgadeni munkás.

A kaptafakészítés a cseherdőben szintén nagyobb mérvű. Készül évenként 3200 pár bükk és gyertyánfakapta.

Tachauban körülbelül 300 ember foglalkozik esztergályozással.

Paszományos munkák bélései, gombok, bojtok és számos egyéb tárgy képezik a tachauai esztergályos ipar termékeit. A technika haladása az esztergályos ipar terén itt ismeretlen dolog; a legügyetlenebb berendezések és a legrosszabb szerszámok — melyek a legközelebbi kovácsnál készülnek — támogatják a munkás kezét, ki daczára ennek, mégis kénytelen — hogy csak egy példát hozzak fel — 5 krért 1000 drb nyers fagombot készíteni.

A Tachauban felállított szakiskolának különben ujabban már sikerült legalább a berendezések és egyáltalában az esztergályosipar technikája terén némi javításokat meghonosítani.

Bergreichenstein környékén teljes butorzati berendezések készülnek, melyek Ausztriába és Bajorországba szállítatnak. Ujabban itt szekereket és kocsikat is készítenek.

Végre Marianoban és vidékén a székgyártást üzik házi iparként. Ez régente virágzó volt, ujabban azonban nagyon hanyatlott. Az ott felállított szakiskola, mely Riby vezetése alatt majdnem kizárólagosan székek készítésével foglalkozik, már is észrevehető befolyással van a házi ipar ezen ágának emelésére. Az ide való házi iparosok székei csinos alakjukkal és kikészítésükkel, valamint olcsóságukkal jó keletre tettek szert egész Ausztriában, Magyarországon, de főképen a Lévantében.